

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента кафедри
теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Десятник Катерини Володимирівни

на дисертацію

Філіпчук Оксани Романівни

**«Формування національної ідентичності вихованців
у середовищі позашкільної освіти»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дослідження. В умовах збройної агресії РФ, яка здійснюється державою-окупантом проти України, особливої гостроти набула проблема формування національної ідентичності молодого покоління громадян України як одного із чинників збереження цілісності держави та її зміцнення.

Для досягнення цієї мети важливим є виховання, яке забезпечує утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності через пізнання української історії, культури, традицій, звичаїв та мови, формування національної свідомості та гідності, особистісних якостей громадянина.

У період воєнного стану, саме заклади позашкільної освіти (ЗПО) стали осередками національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, успішно реалізують Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, активно долучаються до заходів, спрямованих на формування національної ідентичності особистості школярів. Актуалізацію дослідження підсилюють коректно визначені дисертанткою суперечності. З огляду на це, дисертація Філіпчук Оксани Романівни є актуальною, доцільною та своєчасною.

Свідченням фундаментальності роботи є її зв'язок із тематичним планом наукових досліджень Волинського національного університету імені Лесі Українки «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (ДР № 0119Ш00672). Тема роботи затверджена на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 24.11.2022 р.).

Науковий апарат дослідження. Дисертантка чітко визначила об'єкт і предмет дослідження; сформулювала мету, котра корелює з темою роботи і конкретизується у завданнях; обрала комплекс методів, адекватних предмету і завданням дослідження.

До найбільш суттєвих наукових результатів дослідження варто віднести те, що у дисертаційній роботі *вперше* обґрунтовано й визначено педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти (наповнення освітнього середовища позашкільного закладу національно-патріотичним змістом; емоціогенна спрямованість виховного впливу середовища позашкільного закладу на формування національної ідентичності вихованців; активізація національно-патріотичної діяльності вихованців через використання сучасних методів та інструментів) та експериментально перевірено їх ефективність; *конкретизовано* компоненти (афективний, когнітивний, поведінковий); критерії (інформаційно-пізнавальний, емпатійно-мотиваційний, діяльнісно-вчинковий) та рівні сформованості національної ідентичності вихованців (високий (усвідомлено емоційний, активний), середній (частково активний), низький (початковий, поверхневий)); *уточнено* сутність ключових понять («ідентичність», «національне виховання», «національно-патріотичне виховання», «патріотизм», «національна ідентичність»); *удосконалено* зміст, структуру, організаційно-методичне забезпечення формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти; *подальшого розвитку* набули теоретико-методичні й технологічні аспекти формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти на засадах цілісного і гармонійного національно-патріотичного виховання особистості.

Не викликає жодних сумнівів **практичне значення** результатів дослідження. Зокрема розроблено методичні рекомендації «Формування національної ідентичності в освітньому середовищі позашкільля» як супроводу та роз'яснення щодо висвітлення особливостей формування української національної ідентичності вихованців, створення умов в освітньому середовищі позашкільля для набуття практичних навичок вихованців.

Заслугує позитивної оцінки комплекс апробованих діагностичних методик та розроблена й впроваджена авторська програма методичного супроводу формування національної ідентичності вихованців у середовищі закладу позашкільної освіти, які можуть застосовуватися педагогами в освітньому процесі ЗПО, у закладах вищої освіти при підготовці майбутніх учителів.

Доцільно також відмітити, що результати дослідження можуть бути використані під час розроблення (вдосконалення) освітніх програм підвищення кваліфікації педагогів, визначення траєкторії їхнього індивідуального особистісно-професійного розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти тощо.

Рівень апробації результатів дослідження є достатнім і підтверджується участю здобувачки у науково-практичних семінарах, круглих столах та

конференціях різного рівня.

Оцінка змісту і завершеності дисертації. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих Філіпчук Оксаною Романівною, значною мірою забезпечується структурою роботи. Рецензована дисертація складається з: анотації українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, переліку використаних джерел (204 найменування, із них 42 іноземною мовою), 9 додатків. Її структура є логічною, а складові взаємопов'язаними.

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано завдання дослідження, охарактеризовано комплекс використаних методів, розкрито наукову новизну і практичне значення результатів дослідження, наведено інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** дисертації на основі аналізу й узагальнення наукових досліджень здобувачкою розглянуто стан опрацювання проблеми формування національної ідентичності як науково-педагогічної проблеми; проаналізовано історичні аспекти становлення феномену «національна ідентичність»; представлено тлумачення понять «ідентичність», «національна ідентичність» у науковому дискурсі та власне трактування означеного феномену; з'ясовано особливості позашкільної освіти як середовища формування національної ідентичності вихованців у вітчизняному і зарубіжному досвіді.

Автором проаналізовано визначення поняття «національна ідентичність» у площині різних гуманітарних наук (філософії, соціології, культурології, політології, психології, педагогіки). Національна ідентичність потрактована здобувачкою як завершальний акт процесу усвідомлення індивідом або соціальною групою своєї належності до спільноти, як підсумок прийняття ними цінностей, норм, ідеалів, якими керується нація, як результат оволодіння індивідом сукупністю знань про історичний шлях, який пройшла нація, практичними діями.

У структурі національної ідентичності сучасного вихованця дисертанткою виокремлено такі компоненти: *когнітивний* (усвідомленість, знання, самовизначення), *афективний* (значущість, валентність, визначеність/невизначеність) та *поведінковий* компоненти (дії, вчинки та реакції). Структура національної ідентичності вихованця демонструє багатокомпонентність, взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх її складових.

У контексті дослідження національна ідентичність характеризує усвідомлення вихованцями власної причетності до життя нації, солідарності стосовно захисту національних інтересів, територіальної цілісності, культурної спадщини, мови, прийняття моральних цінностей та національної ідеї.

Зроблено висновок, що національна ідентичність як соціально-педагогічна

категорія є інтегративною якістю особистості, що комплексно формується на основі *когнітивного* (знання, усвідомленість, самовизначеність), *афективного* (валентність, значущість, визначеність-невизначеність) та *поведінкового* (дія, вчинки, реакція) компонентів як результат інтеріоризації соціально-культурних детермінант у ціннісній орієнтації, смислів та настанов вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Узагальнено, що у сучасних реаліях заклади позашкільної освіти як соціальні інститути здійснюють надважливу загальнодержавну, громадянську та соціалізуючу місію у співпраці та партнерстві, забезпечують формування якісного позашкільного освітньо-розвивального середовища загалом, і для формування і розвитку національної ідентичності вихованців зокрема.

Проаналізовано основні характерні особливості позашкільної освіти у шести зарубіжних країнах: Швеції, Іспанії, Великобританії, США, Австралії, Сінгапурі.

У **другому розділі** визначено критерії, показники та рівні сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти; теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Виокремлено критерії з показниками їх вияву: *інформаційно-пізнавальний* (патріотично-світоглядні знання; національно-патріотична свідомість; володіння рідною мовою; рівень пізнавальних процесів і вмінь), *емпатійно-мотиваційний* (емоційне ставлення вихованців до питань патріотизму, національно-патріотичної вихованості, почуття приналежності до нації; сформованість ціннісних орієнтацій; позитивне ставлення до інших етнічних груп; наявність власної національно-патріотичної позиції та здатність її адекватно аргументувати), *діяльнісно-вчинковий* (використання рідної мови у спілкуванні, включеність в національну культуру, в соціальне життя національної спільноти; особистісні прояви як громадянина України; здатність діяти відповідно до ціннісних орієнтацій і власної національно-патріотичної позиції; готовність до здійснення патріотичних вчинків) та розроблено рівні сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти: високий (усвідомлено емоційний, активний), середній (частково активний), низький (початковий, поверхневий).

Здобувачкою переконливо обґрунтовано, що для ефективного формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти необхідно забезпечити реалізацію таких педагогічних умов: наповнення освітнього середовища позашкільного закладу національно-патріотичним змістом; емоціогенна спрямованість виховного впливу середовища позашкільного закладу на формування національної ідентичності вихованців; активізація національно-патріотичної діяльності вихованців через використання

сучасних методів та інструментів.

Перша педагогічна умова передбачає поєднання, взаємопроникнення українських традицій, історії, культури та мови під час навчального процесу та виховних заходів, що сприятиме формуванню у вихованців (молодших школярів та підлітків) національної ідентичності, патріотичної свідомості, поваги до своєї країни та її спадщини.

Друга педагогічна умова враховує те, що емоційно насичений матеріал національно-патріотичної спрямованості викликає співпереживання, допомагає вихованцям відчувати особисту відповідальність, сприяє глибшому осмисленню змісту та формуванню позитивного ставлення до нього, забезпечуючи виховний вплив на формування національної свідомості, національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Виокремлення третьої педагогічної умови зумовлено тим, що у сучасних реаліях нашої країни активізація національно-патріотичної діяльності вихованців є важливим завданням, яке сприяє формуванню свідомих, відповідальних та патріотичних громадян, здатних будувати та захищати свою державу, д визначальною рисою українського патріотизму, національної ідентичності – є дієвість.

У **третьому розділі** наукового дослідження представлено зміст і організацію дослідницько-експериментальної роботи, виявлено реальний стан сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти, експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти на формувальному етапі педагогічного експерименту, узагальнено результати дослідницько-експериментальної роботи.

Організація дослідницько-експериментальної роботи передбачала проведення дослідження, що здійснювалося на базі Центру позашкільної освіти Волинської обласної ради, комунального позашкільного навчального закладу «Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості» та комунальної установи «Волинська обласна мала академія наук» і включала чотири етапи педагогічного експерименту: підготовчий (організаційно-пошуковий), констатувальний, формувальний, узагальнювальний.

До експерименту залучено достатню кількість вихованців (483 вихованці віком 10-14 років), з яких були сформовані контрольна (КГ – 240 вихованців) та експериментальна (ЕГ – 243 вихованця) групи. Не викликає сумніву використаний комплекс діагностичного інструментарію для вивчення стану сформованості досліджуваного явища. Заслуговує схвалення детальний опис процедури проведення, оцінювання та обрахунку результатів.

Унаслідок експериментальної перевірки педагогічних умов формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти, за

результатами формувального етапу педагогічного експерименту підсумовано, що високий (усвідомлено емоційний, активний) рівень сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти зафіксовано у 3,5% осіб КГ та 25,0% осіб ЕГ; середній (частково активний) рівень сформованості досліджуваної якості – у 47,2% вихованців КГ та 53,5% вихованців ЕГ; низький (початковий, поверховий) рівень сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти – у 49,3% респондентів КГ та 21,5% респондентів ЕГ.

За результатами формувального етапу педагогічного експерименту підсумовано, що в експериментальній групі, порівняно з контрольною, виявлено суттєві позитивні зміни в показниках рівнів сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Позитивна динаміка у розрізі констатувального та прикінцевого етапів дозволила дисертантці зробити висновок про доцільність й ефективність реалізації педагогічних умов формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Робота містить аргументовані наукові положення, висновки і рекомендації, що ґрунтуються на глибокому та всебічному аналізі теорії і практики формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти. Обґрунтованість наукових результатів дисертації забезпечується ґрунтовним аналізом значного обсягу літературних джерел, застосуванням методів, адекватних предмету і завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, надійними і валідними методиками, кількісним та якісним аналізом отриманих емпіричних даних.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні результати дослідження впроваджено в практику роботи позашкільних закладів освіти. Впровадження та обговорення результатів дослідження переконує, що вони мають теоретичну і практичну цінність. Заслуговує схвалення широке висвітлення результатів дослідження у публікаціях Філіпчук Оксани Романівни. Основні положення та результати дослідження представлено в 14 публікаціях: 7 статей у фахових виданнях України у галузі педагогіки (усі видання входять до міжнародних наукометричних баз даних); 7 праць, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Дискусійні положення та зауваження. Отже, загалом позитивно оцінюючи результати наукового дослідження Філіпчук Оксани Романівни, вважаємо за необхідне зазначити такі дискусійні питання, побажання та зауваження:

1. У другому розділі здобувачка визначає педагогічні умови формування

національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти виключно за результатами теоретичного аналізу наукових праць. Якби дисертантка взяла до уваги результати аналізу практики формування національної ідентичності вихованців, то обґрунтованість виокремлених педагогічних умов була би більш переконливою.

2. Під час реалізації третьої педагогічної умови (активізація національно-патріотичної діяльності вихованців через використання сучасних методів та інструментів) вважаємо доречним запропонувати авторові розглянути у дисертаційній роботі можливість залучення родини до означеного процесу, оскільки, на нашу думку, насамперед у родині закладаються національні цінності, а рівень сформованості національної ідентичності дітей позитивно корелює з рівнем сформованості національної ідентичності батьків.

3. На наш погляд, робота набула б більшої вагомості, якби авторка представила у додатках методичні матеріали базових закладів позашкільної освіти в контексті порушеної проблеми.

4. У тексті дисертації трапляються технічні (при оформленні окремих позицій у списку використаних джерел, зокрема періодичних видань, матеріалів конференцій тощо) та граматичні огріхи.

Однак висловлені побажання та зауваження загалом не знижують теоретичного й практичного значення дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації нормам. Уважаємо, що представлена дисертаційна робота «Формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти» є завершеним науковим дослідженням, що відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка – Філіпчук Оксана Романівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики
початкової освіти

Катерина ДЕСЯТНИК